

शिक्षण व्यवस्थेतील मानसिक आरोग्याबाबत सर्वोच्च न्यायालयाने जारी केलेल्या १५ मार्गदर्शक तत्त्वे

मार्गदर्शक तत्त्वे

1. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी UMMEED मसुदा मार्गदर्शक तत्त्वे, MANODARPAN उपक्रम आणि राष्ट्रीय आत्महत्या प्रतिबंधक धोरण यातून संकेत घेऊन एकसमान मानसिक आरोग्य धोरण स्वीकारावे आणि अंमलात आणावे. या धोरणाचे दरवर्षी पुनरावलोकन केले जाईल आणि ते अद्यतनित केले जाईल आणि संस्थांच्या वेबसाइट्स आणि सूचना फलकांवर सार्वजनिकरित्या उपलब्ध करून दिले जाईल.
2. १०० किंवा त्याहून अधिक विद्यार्थ्यांची नोंदणी असलेल्या सर्व शैक्षणिक संस्थांनी बाल आणि किशोरवयीन मुलांच्या मानसिक आरोग्याचे प्रत्यक्ष प्रशिक्षण घेतलेल्या किमान एका पात्र समुपदेशकाची, मानसशास्त्रज्ञाची किंवा सामाजिक कार्यकर्त्याची नियुक्ती/नियुक्ती करावी. कमी विद्यार्थ्यांसह असलेल्या संस्थांनी बाह्य मानसिक आरोग्य व्यावसायिकांशी औपचारिक संदर्भ संबंध स्थापित करावेत.
3. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी विद्यार्थी-सल्लागार गुणोत्तर इष्टतम राखावे. विद्यार्थ्यांच्या लहान तुकड्यांमध्ये, विशेषतः परीक्षेच्या काळात आणि शैक्षणिक संक्रमणादरम्यान, सातत्यपूर्ण, अनौपचारिक आणि गोपनीय समर्थन देण्यासाठी समर्पित मार्गदर्शक किंवा समुपदेशक नियुक्त केले जातील.
4. सर्व शैक्षणिक संस्था, विशेषतः कोचिंग संस्था/केंद्रे, शक्यतोवर, शैक्षणिक कामगिरी, सार्वजनिक लाजिरवाणेपणा किंवा विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेपेक्षा जास्त शैक्षणिक लक्ष्ये नियुक्त करण्याच्या आधारावर बॅच वेगळे करणे टाळतील.
5. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी मानसिक आरोग्य सेवा, स्थानिक रुग्णालये आणि आत्महत्या प्रतिबंधक हेल्पलाइन्सना तात्काळ संदर्भ देण्यासाठी लेखी प्रोटोकॉल स्थापित करावेत. टेलि-मानस आणि

इतर राष्ट्रीय सेवांसह आत्महत्या हेल्पलाइन नंबर वसतिगृहे, वर्गखोल्या, सामान्य क्षेत्रे आणि वेबसाइटवर मोठ्या आणि सुवाच्य अक्षरात ठळकपणे प्रदर्शित केले पाहिजेत.

6. सर्व शिक्षक आणि शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांना वर्षातून किमान दोनदा प्रमाणित मानसिक आरोग्य व्यावसायिकांकडून मानसिक प्रथमोपचार, चेतावणीच्या चिन्हे ओळखणे, स्वतःला हानी पोहोचवण्यासाठी प्रतिसाद देणे आणि रेफरल यंत्रणा यावर अनिवार्य प्रशिक्षण घ्यावे लागेल.
7. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी हे सुनिश्चित करावे की सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर आणि प्रशासकीय कर्मचारी संवेदनशील, समावेशक आणि भेदभावरहित पद्धतीने असुरक्षित आणि उपेक्षित पार्श्वभूमीतील विद्यार्थ्यांशी संवाद साधण्यासाठी पुरेसे प्रशिक्षित आहेत. यामध्ये अनुसूचित जाती (SC), अनुसूचित जमाती (ST), इतर मागासवर्ग (OBC), आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटक (EWS), LGBTQ+ समुदाय, अपंग विद्यार्थी, घराबाहेरील काळजी घेणारे आणि शोक, आघात किंवा पूर्वीच्या आत्महत्येच्या प्रयत्नांनी किंवा उपेक्षिततेच्या परस्परविरोधी स्वरूपामुळे प्रभावित झालेले विद्यार्थी समाविष्ट असतील, परंतु त्यापुरते मर्यादित नाहीत.
8. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी जात, वर्ग, लिंग, लैंगिक प्रवृत्ती, अपंगत्व, धर्म किंवा वांशिकतेच्या आधारावर लैंगिक अत्याचार, छळ, रॅगिंग आणि गुंडगिरीशी संबंधित घटनांची तक्रार करण्यासाठी, त्यांचे निवारण करण्यासाठी आणि प्रतिबंध करण्यासाठी मजबूत, गोपनीय आणि सुलभ यंत्रणा स्थापन करावी. अशा प्रत्येक संस्थेने तक्रारींवर त्वरित कारवाई करण्यासाठी आणि पीडितांना मानसिक-सामाजिक आधार देण्यासाठी एक अंतर्गत समिती किंवा नियुक्त अधिकारी स्थापन करावा. तक्रारदार किंवा व्हिसल-ब्लोअर्सविरुद्ध सूड घेण्याच्या कारवाईसाठी संस्थांनी शून्य सहनशीलता राखावी. अशा सर्व प्रकरणांमध्ये, प्रशिक्षित मानसिक आरोग्य व्यावसायिकांकडे त्वरित संदर्भित केले पाहिजे आणि विद्यार्थ्यांची शारीरिक आणि मानसिक सुरक्षितता प्राधान्याने राखली पाहिजे. अशा प्रकरणांमध्ये, विशेषतः जिथे अशा दुर्लक्षामुळे विद्यार्थ्यांला स्वतःला हानी पोहोचते किंवा आत्महत्या होते, वेळेवर किंवा पुरेशी कारवाई करण्यात अयशस्वी होणे हे संस्थात्मक दोषी मानले जाईल, ज्यामुळे प्रशासन नियामक आणि कायदेशीर परिणामांना जबाबदार राहिल.
9. सर्व शैक्षणिक संस्था विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याबाबत पालक आणि पालकांसाठी नियमितपणे संवेदनशीलता कार्यक्रम (शारीरिक आणि/किंवा ऑनलाइन) आयोजित करतील. पालक आणि पालकांना अनावश्यक शैक्षणिक दबाव टाळण्यास, मानसिक त्रासाची चिन्हे ओळखण्यास आणि सहानुभूतीपूर्वक आणि सहाय्यक प्रतिसाद देण्यासाठी संवेदनशील करणे हे संस्थेचे कर्तव्य असेल. शिवाय, मानसिक आरोग्य साक्षरता, भावनिक नियमन, जीवन कौशल्य शिक्षण आणि संस्थात्मक समर्थन सेवांची जाणीव विद्यार्थी अभिमुखता कार्यक्रम आणि सह-अभ्यासक्रम क्रियाकलापांमध्ये एकत्रित केली जाईल.
10. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी अनामिक नोंदी ठेवाव्यात आणि कल्याण हस्तक्षेप, विद्यार्थ्यांचे रेफरल्स, प्रशिक्षण सत्रे आणि मानसिक आरोग्याशी संबंधित क्रियाकलापांची संख्या दर्शविणारा वार्षिक अहवाल तयार करावा. हा अहवाल संबंधित नियामक प्राधिकरणाकडे सादर केला पाहिजे, जे राज्य शिक्षण विभाग, विद्यापीठ अनुदान आयोग (UGC), अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद (AICTE), केंद्रीय माध्यमिक शिक्षण मंडळ (CBSE) किंवा अन्यथा सूचित केल्यानुसार असू शकते.
11. सर्व शैक्षणिक संस्थांनी क्रीडा, कला आणि व्यक्तिमत्त्व विकास उपक्रमांसह अभ्यासेतर उपक्रमांना प्राधान्य द्यावे. शैक्षणिक भार कमी करण्यासाठी आणि परीक्षेतील गुण आणि श्रेणीव्यतिरिक्त विद्यार्थ्यांमध्ये ओळखीची व्यापक भावना निर्माण करण्यासाठी परीक्षा पद्धतींचा वेळोवेळी आढावा घेतला जाईल.

12. कोचिंग सेंटर्स आणि प्रशिक्षण संस्थांसह सर्व शैक्षणिक संस्था, विद्यार्थी आणि त्यांच्या पालकांसाठी किंवा पालकांसाठी नियमित, संरचित करिअर समुपदेशन सेवा प्रदान करतील. ही सत्रे पात्र समुपदेशकांद्वारे आयोजित केली जातील आणि त्यांचे उद्दिष्ट अवास्तव शैक्षणिक दबाव कमी करणे, विविध शैक्षणिक आणि व्यावसायिक मार्गांबद्दल जागरूकता वाढवणे आणि विद्यार्थ्यांना माहितीपूर्ण आणि स्वारस्य-आधारित करिअर निर्णय घेण्यास मदत करणे असेल. संस्थांनी हे सुनिश्चित करावे की असे समुपदेशन सर्वसमावेशक असेल, सामाजिक-आर्थिक आणि मानसिक संदर्भांबद्दल संवेदनशील असेल आणि गुणवत्तेच्या किंवा यशाच्या अरुंद व्याख्यांना बळकटी देणार नाही.
13. वसतिगृह मालक, वॉर्डन आणि काळजीवाहकांसह सर्व निवासी-आधारित शैक्षणिक संस्थांनी कॅम्पस छळ, धमकी, ड्रग्स आणि इतर हानिकारक पदार्थांपासून मुक्त राहतील याची खात्री करण्यासाठी सक्रिय पावले उचलावीत, ज्यामुळे सर्व विद्यार्थ्यांसाठी सुरक्षित आणि निरोगी राहणीमान आणि शिक्षणाचे वातावरण सुनिश्चित होईल.
14. सर्व निवासी संस्थांनी छेडछाड-प्रतिरोधक छताचे पंखे किंवा तत्सम सुरक्षा उपकरणे बसवावीत आणि स्वतःला हानी पोहोचवण्याच्या आवेगपूर्ण कृत्यांना प्रतिबंध करण्यासाठी छप्पर, बाल्कनी आणि इतर उच्च-जोखीम असलेल्या भागात प्रवेश प्रतिबंधित करावा.
15. जयपूर, कोटा, सिकर, चेन्नई, हैदराबाद, दिल्ली, मुंबई आणि स्पर्धात्मक परीक्षेच्या तयारीसाठी मोठ्या संख्येने स्थलांतरित होणाऱ्या इतर शहरांसह परंतु त्यापुरते मर्यादित नसलेल्या सर्व कोचिंग हबमध्ये मानसिक आरोग्य संरक्षण आणि प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांची अंमलबजावणी करावी लागेल. विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्यांच्या घटनांमध्ये अप्रमाणात वाढ झाल्यामुळे या प्रदेशांकडे विशेष लक्ष देण्याची आवश्यकता आहे. संबंधित अधिकारी, म्हणजेच शिक्षण विभाग, जिल्हा प्रशासन आणि शैक्षणिक संस्थांचे व्यवस्थापन, विद्यार्थी आणि पालकांसाठी नियमित करिअर समुपदेशनाची तरतूद, संरचित शैक्षणिक नियोजनाद्वारे शैक्षणिक दबावाचे नियमन, सतत मानसिक आधाराची उपलब्धता आणि विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याचे रक्षण करण्यासाठी देखरेख आणि जबाबदारीसाठी संस्थात्मक यंत्रणांची स्थापना सुनिश्चित करतील.

मार्गदर्शक तत्वांची पूरक भूमिका

विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्यविषयक चिंतांवरील राष्ट्रीय कार्य दलाच्या चालू कामाला पूरक म्हणून आणि अधिक व्यापक धोरण विकसित होईपर्यंत अंतरिम संरक्षणात्मक चौकट म्हणून काम करण्यासाठी ही मार्गदर्शक तत्त्वे आहेत.